

ASPECTS OF DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Shukurullayev Ozodbek Arzuyevich¹

Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi

KEYWORDS

future, teacher,
communicative, competence,
component, communication,
culture, pedagogy, tact

ABSTRACT

The article discusses the essence, content and main components of the communicative competence of a future teacher. Also, it analyzes the fact that a future teacher, studying at a university, must be psychologically prepared for the fact that the teaching profession is not only knowledge of theoretical sciences. but also the ability to build relationships with children and colleagues, to be aware of their own position in communication. At the same time, the culture of communication, empathy, and pedagogical tact are the components of the teacher's communicative competence, and it is emphasized that they reflect business and personal relations between the participants in the educational process.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.7944889

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher, Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi, Tashkent, Uzbekistan

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТСИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АСПЕКТЛАРИ

KALIT SO‘ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

бўлажак, ўқитувчи,
коммуникатив,
компетенсия,
компотентлар, мулоқот,
маданият, педагогик, такт

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Мақолада бўлажак ўқитувчи коммуникатив компетенциясининг моҳияти, мазмуни, асосий компотентлари кўриб чиқилган бўлиб, унда бўлажак ўқитувчи университетда ўқиб юрган чоғида ўқитувчилик касби нафақат фанни билиш, балки болалар ва ҳамкасблар билан муносабатларни ўрнатиш, мулоқотда ўз позитсиясидан хабардор бўлиш қобилияти эканлигига психологик жиҳатдан тайёр бўлиши кераклиги таҳлил қилинган. Шу билан бирга, мулоқот маданияти, эмпатия, педагогик такт ўқитувчининг коммуникатив компетенциясининг таркибий қисмлари бўлиб, ўқув жараёни иштирокчилари ўртасидаги ишбилармонлик ва шахсий муносабатларни акс эттиришини ёритиб берилган.

Замонавий тадқиқотларда коммуникатив компетенция ўқитувчи-ўқитувчи (коммуникатор) дан талабага (қабул қилувчига) ва аксинча маълумотларни семантик идрок этишни таъминлайдиган педагогик функтсиялар тўпламини ўзлаштириш сифатида тушунилади. Шу нуқтаи назардан, А. С. Белкин ва В. В. Нестеровлар коммуникатив компетенцияни педагогик ўзаро таъсирнинг ташкилоти сифатида кўриб чиқадилар, бунда уларнинг ҳар бирининг индивидуаллигини сақлаган ҳолда таълим жараёни иштирокчилари жамоаси яратилади, негизда ҳамкорликка психологик тайёрлик шаклланади. "қарши ҳаракатлар", кутилган натижаларга эришиш [2].

Тадқиқотларни таҳлил қилиш, компетенция ва компетенциянинг таркибий қисмларини ажратиб кўрсатадиган ва ҳар доим ҳам бу тушунчаларни ажратиб турмайди, биз коммуникатив компетенцияни билим, кўникма ва кўникмаларнинг интеграл комплекс сифатида тушунишимиз мумкин бўлган, бу сизга мулоқот қилиш имконини беради. матн ва нутқни таҳлил қилиш, саволлар бериш, уларга жавоб бериш, диалог ва монолог ўтказиш, ўзини ҳимоя қилиш нуқтаи назар, ўз нуқтаи назарингиз ва суҳбатдошнинг нуқтаи назари ҳақида гапиринг (ҳикоя).

Коммуникатив компетенциянинг тузилиши анча мураккаб, кўп босқичли ва кўп омилли хусусиятга эга. Биз фақат педагогик жараён билан бевосита боғлиқ бўлган, энг амалий талаб қилинадиган ва илмий-педагогик адабиётларда чуқур ўрганилган таркибий қисмларига тўхталамиз. Келинг, коммуникатив компетенциянинг асосий таркибий қисмларини очиб берайлик.

Биринчи компонент - бу қиймат келажакдаги ўқитувчининг муносабати

Коммуникатив компетенциянинг иккинчи компоненти интегративдир матн ва нутқни таҳлил қилиш орқали мулоқот қилиш, саволлар бериш, уларга жавоб бериш, диалог ва монолог ўтказиш, ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилиш, суҳбатдошнинг нуқтаи

назари ҳақида фикр юритиш имконини берадиган билим, кўникма ва малакалар мажмуаси.

Педагогик мулоқот - ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги алоқа, ўзаро тушуниш ва ўзаро муносабатларни ташкил этиш, ўрнатиш ва ривожлантиришнинг кўп қиррали жараёни.

Мулоқот орқали ўқитувчи ўқувчиларнинг хулқ-атвори ва фаолиятини ташкил қилади, уларнинг меҳнати ва ҳаракатларини баҳолайди, содир бўлаётган воқеалар ҳақида маълумот беради, нотўғри хатти-ҳаракатлар ҳақида тегишли ҳис-туйғуларни уйғотади, қийинчиликларни енгиб ўтишга, уларнинг қобилиятига ишончни йўқотмасликка ёрдам беради.

Мулоқот маданияти *педагогик такт* каби мураккаб ва касбий аҳамиятга эга категория билан узвий боғлиқдир. Ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги мулоқот жараёнида алоқанинг иккита ҳиссий қутби ривожланиши мумкин. Ҳақиқий тарбиявий таъсир ўқитувчининг ижобий ҳис-туйғуларга асосланган муносабатларни ташкил этиш қобилияти билан таъминланади. Салбий ҳиссий ҳолатлар пайдо бўлиши мумкин, лекин ўзаро таъсирнинг якуний мақсади сифатида эмас, балки ижобий ҳиссий таъсирга эришиш учун энгиб ўтиш мумкин бўлган вазиятли восита сифатида. И. Я. Зязюн таъкидлаганидек, ўқитувчига ижобий ҳис-туйғулар асосида алоқа ўрнатиш, болалар билан психологик алоқа ўрнатиш ва қўллаб-қувватлаш имконини берадиган педагогик тактнинг мавжудлиги [3],

Ўқитувчининг шахсий даражасида намоён бўладиган ўқитувчининг хулқ-атвор маданияти педагогик тактнинг асоси бўлиб, унинг намоён бўлиш шакли одатда такт деб аталади. Ўқитувчининг такти нафақат педагогик тактнинг намоён бўлиши, балки шахснинг психологик хусусиятидир. Бу шуни кўрсатадики, ўқитувчининг хулқ-атвори, унинг бошқалар билан муносабатлари нафақат умумийроф этилган талаблар, нормалар, балки ўқитувчининг хатти-ҳаракати ва кайфиятини белгилайдиган барқарор, чуқур шаклланган эҳтиёждир. Хушмуомалалик ўзининг ҳақиқий маъносида ўқитувчининг бошқалар билан муносабатда ўлчов топмоқчи эканлигидан эмас, балки унинг бошқача бўлиши мумкин эмаслигидан далолат беради. Педагогик такт ва хулқ-атвор маданияти ўзаро боғлиқ; педагогик такт қанчалик юқори бўлса, мулоқот маданияти шунчалик юқори бўлади ва аксинча. Педагогик такт меъёрлари умумий хулқ-атвор маданияти талабларининг кўпчилигига тўғри келади [2].

Хулқ-атвор маданияти - бу инсон жамиятининг асосий талаблари ва қоидаларига риоя қилиш, бошқалар билан мулоқот қилишда тўғри оҳангни топа билишдир [1].

Хулқ-атвор маданияти - ахлоқ, эстетик маданият меъёрларига асосланган шахснинг шаклланган, ижтимоий аҳамиятга эга фазилатлари, жамиятдаги кундалик хатти-ҳаракатлари мажмуи. Хулқ-атвор маданияти, бир томондан, жамиятнинг ахлоқий талабларини ифодалайди, иккинчи томондан, ўқувчиларнинг ҳаракатлари ва ҳаракатларини бошқарадиган, тартибга солувчи ва назорат қилувчи қоидаларни ўзлаштириш. Шахс томонидан ўрганилган хулқ-атвор маданияти қоидалари инсон

тарбиясига айланади. Хулқ-атвор маданиятида мулоқот маданияти, ташқи кўриниш маданияти, кундалик маданият, нутқ маданияти, полемикада қатнаша олиш, мунозаралар органик тарзда бирлаштирилади [4].

Б. Котова, Э. Н. Шнянов, ўқитувчининг коммуникатив маданиятини таъкидлаб, педагогик ҳамкорликнинг муваффақияти ўқитувчининг коммуникатив маданияти даражасига боғлиқлигини кўрсатади. Муаллифлар сотсиализмни коммуникатив маданиятнинг асоси сифатида ўз ичига олади - болалар билан доимий алоқада бўлиш истаги, уларни тезда ўрнатиш қобилияти.

Жамиятлилик инсоннинг мулки сифатида, тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, хушмуомалалик - мулоқот жараёнидан завқланиш қобилиятини ўз ичига олади; одамлар орасида бўлиш истаги; ҳамдардлик - ҳамдардлик, ҳамдардлик ва идентификация қилиш қобилияти, ўзини бошқа одамнинг дунёсига ўтказиш қобилияти.

Коммуникатив маданиятда муаллифлар даражани ҳам ажратиб турадилар ўқитувчининг ахлоқий тарбияси. Ўқитувчининг ақл-заковати, нафосатини, яъни одобли, тўғри, ўқувчилар ғурурини аямаслиги, самимий бўлиши талабалар томонидан юқори баҳоланади.

Муаллифларнинг фикрича, коммуникатив маданият коммуникатив қобилият ва коммуникатив қобилиятларни эгаллашни ҳам ўз ичига олади. Бу ҳиссий алоқани ўрнатиш, мулоқотда ташаббус кўрсатиш, ўз ҳис-туйғуларини бошқариш, шунингдек, кузатиш, ўзгарувчан эътибор, ўқувчининг психологик ҳолатини ташқи белгилар билан тушуниш, мулоқотда, оғзаки ва нутқда ўзини намоён қилиш қобилиятини англатади. оғзаки бўлмаган мулоқот қобилиятлари. Уларнинг умумийлигида бундай кўникма ва қобилиятлар педагогик мулоқот техникасини ташкил қилади ёки ўқитувчининг коммуникатив маданиятининг технологик томонини тавсифлайди [5].

Коммуникатив компетентсиянинг ўзагини ташкил этувчи педагогик мулоқот деган хулосага келдик, бу бизга ўқитувчининг коммуникатив компетентсиясининг ўзига хос хусусиятларини мазмунли акс эттирувчи характерли йўналишларни аниқлашга имкон берди.

Таркибий ва функционал хусусиятлари нуқтаи назаридан таҳлил қилиш асосида биз унинг профессионал муҳим таркибий қисмларини ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

1- Болаларга қизиқиш ва улар билан ишлаш, эҳтиёж ва мулоқот қобилиятлари, мулоқотчанлик, мулоқот қобилиятлари.

2. Эмотсионаллик қобилияти эмпатия ва болаларни тушуниш.

3. Ўзгарувчан шароитларда тез ва тўғри навигация қилиш қобилиятини таъминловчи мослашувчанлик, оператив ва ижодий қобилият

талабалар, ота-оналар, ўқитувчилар билан мулоқот ва ўзаро муносабатлар; вазиятга ва болаларнинг индивидуал хусусиятларига қараб нутқ таъсирини тезда ўзгартиринг.

4. Фикр-мулоҳазаларни ҳис қилиш ва сақлаб қолиш қобилияти.

5. Ўз-ўзини, руҳий ҳолатини, овозини, мимикасини, кайфиятини, фикрларини,

ҳис-туйғуларини бошқара олиш қобилияти.

6. Мумкин бўлган педагогик вазиятларни башорат қилиш қобилияти.

7. Спонтанлик (тайёр бўлмаган) мулоқот қилиш қобилияти.

8. Маданият, нутқни ривожлантириш, бой сўз бойлиги, тил воситаларини тўғри танлаш.

9. ўқувчиларга тўғри йўналишда таъсир кўрсатиши мумкин бўлган педагогик тажрибаларнинг уйғунлигини ифодаловчи педагогик тажрибалар санъатига эга бўлиш .

10. Педагогик импровизатсия қобилияти, барча хилма-хил таъсир воситаларини қўллаш қобилияти (ишонтириш, таклиф қилиш).

Бинобарин, коммуникатив компетентсия бир неча жиҳатлар ёки таркибий қисмларга эга: *компетентсия - унинг ҳар бир иштирокчисида* шахсий бошланғични сақлашга қаратилган педагогик мулоқотни амалга ошириш қобилияти , берилган натижага олиб *келадиган* педагогик ўзаро таъсирни ташкил этиш қобилияти ; *ваколатли* - педагогик ҳамкорликнинг самарадорлигига эришиш учун этарли қобилият, малака, билимга эга бўлиш ; *малакага асосланган* - ўқитувчи шахси таркибида ўқув жараёни учун этарли ва адекват бўлган профессионал шахсга йўналтирилган позитсияларнинг мавжудлиги , ўзаро таъсир жараёнида боланинг шахсиятини ўқитиш ва тарбиялаш мақсадлари .

Коммуникатив қобилиятни ихтиёрий экспрессивлик ёки "спонтан кодлаш қобилияти" деб талқин қилиш мумкин - ўқитувчининг турли хил ўзаро таъсирларда ўзаро таъсир жараёнида маълум сигналларни атайлаб яратиш қобилияти : ўқитувчи - талаба, ўқитувчи - талабалар, ўқитувчи - ота-оналар ва бошқалар . .

Коммуникатив билим - бу ўқитувчининг умумий мулоқот нима эканлигини, унинг турлари, босқичлари, қонуниятлари, ривожланишлари қандай эканлигини билиши. Бу қандай алоқа усуллари ва усуллари мавжудлиги, улар қандай таъсир кўрсатиши, уларнинг имкониятлари ва чекловлари ҳақида билимдир. Шунингдек, турли болалар ва турли педагогик вазиятлар учун қандай усуллар самарали эканлиги ҳақидаги билимдир . Бу инсоннинг мулоқот қобилиятларини ривожлантириш даражаси ва қайси усуллар "менинг ишлашимда" самарали ва қайси бири самарали эмаслиги ҳақидаги билимдир .

Ўқитувчининг коммуникатив маданиятини шакллантирадиган мулоқот қобилиятларини кўрсатиш керак . Тадқиқотчилар барча мулоқот қобилиятларини тўрт гуруҳга бирлаштиради:

- ташқи алоқа шароитида тез ва тўғри ҳаракат қилиш қобилияти ;
- нутқингизни тўғри режалаштириш қобилияти, яъни алоқа актининг мазмуни ;
- ушбу ҳаракатни этказиш учун адекват воситаларни топиш қобилияти (тўғри оҳанг, тўғри сўзлар):- фикр билдириш қобилияти [5].

Бўлажак ўқитувчининг коммуникатив компетенцияси нафақат маълумот ҳаракати, балки бу нафақат болаларга маълумот этказиш истаги , балки ўқитувчининг малакали нигоҳи остида фаол алмашинув жараёнига айланадиган ўзига хос педагогик интерактивдир . билим, кўникма ва тажрибага эга. Бўлажак ўқитувчи ҳали университетда

Ўқиб юрган чоғида ўқитувчилик касби нафақат фанни билиш, балки болалар ва ҳамкасблар билан муносабатларни ўрнатиш, мулоқотда ўз позитсиясидан хабардор бўлиш қобилияти эканлигига психологик жиҳатдан тайёр бўлиши керак . Шу билан бирга, мулоқот маданияти, эмпатия , педагогик такт ўқитувчининг коммуникатив компетенциясининг таркибий қисмлари бўлиб, ўқув жараёни иштирокчилари ўртасидаги ишбилармонлик ва шахсий муносабатларни акс эттиради.

Фойдаланган адабиётлар

1. Қожаспирова Г.М. Педагогический словарь для студентов - М: Академия, 2000.- 176 с., С. 69
2. Белкин А, С. Педагогическая компетентность - Екатеринбург, 2003.- 186 с.,
3. Основы педагогического мастерства -М. : Просвещение, 1989. - 302 с., С. 147
4. Педагогический энциклопедический словарь М: Большая Рос. Энциклопедия, 2003. -528 с., С. 130
5. Котова И.Б. Педагогическое взаимодействие [-М. : Академия, 1998.- С. 64-96.